

A pártosság elmélyítése — irodalmunk fejlődésének fő feltétele

Ez évben lesz 50 esztendeje annak, hogy Lenin megírta a pártos irodalomról szóló nevezetes című cikkét. A forradalmi proletariátus nagy gondolkodója és vezetője fél évszázaddal ezelőtt mutatta fel a jövőért küzdőknek a pártirodalom elvét: „Az irodalmi munka legyen *része* az egyetemes proletármunkának, legyen «kereke és csavarja» egyetlen egységes, nagy szociáldemokrata gépezetnek, amelyet az egész munkásosztály egész tudatos élcsapata mozgat. Az irodalmi munkának a szervezett, tervszerű, egységes szociáldemokrata pártmunka alkotórészévé kell válnia”¹.

Az azóta elmúlt 50 esztendő igazolta e gondolatokat, sőt a kommunista eszmék valóraváltásával párhuzamosan kibontakoztatta azok korszakos jelentőségét is. A polgári irodalom útja és a kommunista mozgalmak talajából kinövő új irodalom egyképpen bizonyítja, hogy Lenin a pártosság elvének megfogalmazásával olyan fejlődési tendenciák lényegét ismerte fel, amelyek az eljövendő nagy társadalmi fordulat érlelődését jelezték a művészet világában is. Az azóta eltelt évek tükrében világosan látható, hogy csak a pártosság programja képes kivezetni az irodalmat a polgári ideológiák szemléleti és művészeti zűrzavarából.

E program különös jelentősége abban áll, hogy *egységes nézőpontot* ad a különböző formában jelentkező polgári, antirealista irodalmi irányzatok megítéléséhez. Feloldja azt a látszólagos ellentétet, melyben a polgári öncélúság, a politikamentességet valló művészeti elmélet és a reakciós ideológiákat nyíltan hirdető irányzat ölt testet. Megvilágítja ezek eszmei azonosságát, mély összefüggéseit a polgári valóságsszemlélettel. A lenini pártirodalom elvének kritikai ereje és pozitív programja teszi lehetővé annak megértését, hogy az irodalom, mely a művészet „szabadságának”, társadalomtól, politikától való függetlenségének elvét hangoztatja, valójában közvetett és közvetlen formában szolgálja a kizsákmányoló társadalmak érdekeit: egyrészt a művészet erejével eltereli a tömegek figyelmét azokról a társadalmi problémákról, melyek megtöltik életét, másrészt eszmeietlenségével,

¹ Lenin Művei. 10. köt. Szikra 1954. 32—33. old.

az emberi élet igazi tartalmának elferdítésével olyan szellemet kelt életre, mely gúzsbaköti az emberek kezét a társadalmi harcban, sőt a társadalmi haladás ellenségeivé teszi őket.

De a pártirodalom lenini elve akkor is fel tudja tárni az irodalmi jelenségek lényegét, ha a reakciós politikát nyíltan szolgáló művészeti irányzatokkal áll szemben. Nem téveszti meg a művek társadalmi igénye: a marxizmus—leninizmus társadalomszemléletére támaszkodva, világosságot derít a legbonyolultabb társadalmi problémára is. Ebből az is következik, hogy amikor nyíltan feltárja az irodalom és művészet munkásai előtt, hogy a fejlődés útja, a polgári irodalom válságából kivezető út szükségszerűen vezet a szocializmus harcának vállalásához, nem rideg „parancsot” szögez az irodalom és művészet mellé. Szigorúsága a történelem erőinek logikájából fakad, határozottságát a valóság objektív összefüggéseinek felismerése fogalmazza meg. S éppen ez teszi lehetővé, hogy a pozitív program, a jövő írói magatartásának megfogalmazásával egy időben fényt vilantson a reakciós politikát szolgáló művek történelmi logikátlan-ságára, ellentmondásosságára, ember- és művészetellenességére is.

A pártosság elve tehát egyáltalán nem „irodalmon kívüli” követelményeket állít az alkotók elé: szerves része a marxista esztétika alapjának, a tükröződési elméletnek. Ha az objektív valóság a művészetekkel nem mechanikus, hanem élő, dialektikus kapcsolatban áll, akkor nyilvánvaló, hogy az író és az alkotás nem *passzív* tükrök csupán a társadalmi valóságnak: maga is visszahat, alakító tényezőjévé válik a társadalmi fejlődésnek. E cselekvő szerep jelentősége nem mindig fogalmazódhat meg az alkotó tudatában: a szocialista realizmus előtti irodalmi korszakokban ha volt is egyes íróknak valamelyes elképzelés a társadalmi problémák megoldásáról s ebben a művészetek szerepéről, ez semmiképpen sem tehetette tipikussá a társadalmi fejlődésért tudatosan harcoló művészegettség magatartását. Ezt először a történelemben teljes következetességgel a kommunista mozgalmak s a marxizmus—leninizmus tudták megteremteni, ami azt is bizonyítja, hogy a szocialista realista törekvések fő sajátossága a társadalmi fejlődést *tudatosan* szolgáló írói magatartás hatásában rejlik. A szocialista realista író már az alkotás pillanataiban számol ezzel a szereppel, a társadalmi fejlődés szolgálata jelen van már az ihlető erők között is. Természetesen itt nem arról van szó, hogy minden mű megalkotásánál pontosan ki kell rajzolódnia a vállalt politikai feladatnak, s hogy az íróknak az eszmei célokot feltétlenül előre meg kell fogalmaznia önmagában. Ilyen követelmények nyilván a skolasztikához vezetnének. A lényeg itt az, hogy az író világnézete meghatározó szerepet tölt be alkotói egyéniségének, álláspontjának, magatartásának kialakításában. Ezt ismerte fel Lenin, amikor a forradalmi proletariátus és a marxizmus—leninizmus talajából kinövő új irodalom legfontosabb jellemvonását a pártosságban je-
lölte meg.

Már ebből is látható, hogy a pártosság nem köti gúzsba az írói egyéniséget, nem gördít akadályokat az irodalom sajátosságainak érvényesülése elé, nem korlátozza az író szabadságát. Éppen fordítva: a valóság objektív összefüggéseinek feltárásával a legnagyobb szabadságot, a látás képességét nyújtja az írónak. Lenin klasszikus megfogalmazása nem csak a pártmunka és az irodalom szükségszerű kapcsolatáról szól, hanem hangsúlyozza az irodalom sajátos kifejezési formáinak tiszteletbentartását is: „Nem vitás, hogy az irodalmi munka túri a legkevésbé, hogy gépiesen uniformizálják, nivellálják, hogy a többség uralkodjon a kisebbségen. Nem vitás, hogy itt feltétlenül nagyobb teret kell engedni az egyéni kezdeményezésnek, az egyéni hajlamoknak, teret kell engedni a gondolatnak és a fantáziának, a formának és a tartalomnak²”.

Az irodalmi munka elsősorban azáltal válik az egyetemes pártmunka részévé, hogy a proletariátus forradalmának nézőpontjából ítéli meg feladatait s — ami ezzel egyet jelent — valóságszemléletét áthatják a marxizmus—leninizmus eszméi. A pártosság programja csak akkor valósítható meg, ha az irodalomban uralkodóvá válik az élet jelenségeit és a fejlődés mélyebb összefüggéseit egységre fogó dialektikus szemlélet — de ez egyben feltétele annak is, hogy az irodalom hű maradjon önmagához.

Mindebből az következik, hogy az irodalom pártosságának elvét és programját a történelmi fejlődés szükségszerűsége hozta létre. Amint a társadalmi egyre mélyebbre merült az imperializmus válságának mocsarában, amint gazdasági és politikai ellentmondások egyre inkább szembeállították a kizsákmányoló osztályokat az emberiség érdekeivel, éppúgy haladt egyre gyorsabban a polgári irodalom a bomlás útján az öngyilkosság, a művészetellenesség felé. Ellentmondásokba fulladó művek, tragikus írói pályák, öntudatlan kísérletek és klasszikus szocialista alkotások jelezték, hogy az irodalmat csak a pártosság programjának vállalása őrizheti meg az emberiség számára, s csak ez képes megtartani irodalomnak is.

* * *

Érthető tehát, hogy a felszabadulás után a mi irodalmunk fejlődésének is fő kérdése lett a pártosság programjának valóráváltása. A párt világosan látta, hogy a pártosságért vívott harc útját nekünk is meg kell járni, de a felszabadulás utáni évek irodalmi fejlődése is ugyanezt bizonyította. A nagy történelmi forduló után az irodalmi életben is elzáródott ugyan az út a nyílt fasiszta törekvések előtt, de ugyanakkor a koalíciós idők televényében burjánzásnak indult a különböző „polgári demokratikus” irányzatok — az öncélúság, a misztika, a formalizmus, az új narodnyikizmus — dudvája. Ha végig-

² Lenin Művei 10. köt. 33. old.

lapozzuk az akkori irodalmi folyóiratokat — a jobboldali szociáldemokrata Alkotást, az új narodnyik Választ, vagy az öncélú irodalom jelszavát zászlajára tűző Új Holdat —, olyan irodalmi élet tárul elénk, melyben a polgári szemlélet végigjárta a maga útját — egészen a csődig. A párt ezekben az években nem tudott teljes erővel küzdeni az irodalmi élet meghódításáért. A polgársággal vívott harcát a leglényegesebb területen kellett összpontosítania. Nem azért, mert lebecsülte ezt a területet, hanem mert felismerte viszonylagos helyi gyengeségünket és a megvívandó harcok helyes, időbeli sorrendjét. De az a harc, melyet a kommunista párt ilyen körülmények között vívott, ha erejében nem is volt átütő jellegű, szintén összhangban volt a pártosság eszméivel. Az a kritika, mellyel leleplezte a polgári irodalmi törekvéseket, s amellyel elhatárolta magát tőlük, a pártos irodalom eszményét tartotta maga elé, a pártos irodalom elveinek magaslatáról mondott azokról ma is helytálló ítéletet. A párt harca a pártirodalom elvéhez kapcsolódott akkor is, amikor a klasszikus irodalom nagy alakjainak megtisztított képét állította az új magyar irodalom munkásai és olvasói elé: azt bizonyította be, hogy az igazi, maradandó irodalom alkotói azt az ügyet szolgálták a maguk korában, amelynek leghívebb folytatója a kommunista párt.

Természetes tehát, hogy a hatalom kérdésének eldőlte után, amikor a párt hozzákezdhetett az irodalom és művészet meghódításához is, az irodalompolitikai feladatok középpontjába a pártosság kérdésének tisztázása, programjának megértetése, fokozatos megvalósítása került. Lényegében ez volt a fő kérdése annak a vitának is, amely Lukács elvtárs néhány nézete körül zajlott le, s amely éppen, mert középpontba állította a pártosság problémáját, irodalmunk fejlődésének csaknem valamennyi lényeges feltételét fel tudta vázolni. A vita a pártirodalom lenini elveinek világosabb kirajzolódását segítette elő, amikor tisztázta a polgári — objektív — realizmus és a pártos szocialista realizmus lényegi különbségét, azt, hogy a kapitalizmus és a szocializmus között folyó harc korában a polgári realisták objektivitására nincs lehetőség. „Az épülő vagy felépített szocializmust ábrázolni haladó világnézet, szocialista öntudat nélkül nem lehet” — állapította meg akkor Révai József elvtárs.

S ha végigtekintjük a további vitákat, a párt irodalompolitikájának kezdeményezőit, azt látjuk, hogy a pártosság eszméje mindig vezérfonala volt az új irodalomért végzett munkának. A pártos irodalom elmélyítéséért küzdött a párt, amikor felvetette a szematizmus kérdését, amikor megbíráltta azokat az írókat, akik szem elől veszítették, hogy az irodalom csak a saját eszközeivel tudja segíteni a párt ügyét, az új világ felépítését. A lenini pártirodalom elvei vezették a pártot, amikor kétfrontos harcot hirdetett az irodalom problémáinak megoldásáért, az életet rózsaszínűen ábrázoló törekvések és a kispolgári sötétenlátás leküzdéséért.

S ha ezt a fejlődési vonalat más oldalról, az irodalom színvonalának emelkedése felől vizsgáljuk meg, szintén a pártosság elvéhez jutunk. Az irodalom fejlődése, közeledése a szocialista realizmushoz, művészi kifejezőerejének növekedése egyben azt is jelentette, hogy íróink világnézetét és alkotói egyéniségét egyre jobban átítatta a pártosság szelleme. Éppen azért, mert pártunk politikája mindig a legjobb társadalmi és nemzeti törekvések megvalósítója volt, mert leghívebben igazodik a valóság objektív fejlődési törvényeihez, feltétlenül találkozik azoknak az íróknak a törekvéseivel, akik becsületesen akarják szolgálni a nép ügyét, s akikben él a minden igaz művész vágya: meghódítani a valóságot a művészet számára. Ez volt tapasztalható például Veres Péternél, aki szembetalálva magát a szocializmus útján elinduló falu ábrázolásának feladatával, *egyszerre* közeledett a marxizmus—leninizmus ideológiájához, a pártosság programjához és a realizmus magasabb formáihoz. S Déry Tibor pályáját is az eszmei és művészi fejlődésnek ez az *együttes* folyamata jellemzi: a „Felelet” íróját nemcsak az különbözteti meg a „Befejezetlen mondat”-étől, hogy nagyrészt felszámolta írói modorosságait, hanem az is, hogy világnézete is tisztult. Az eszmei és művészi fejlődés összekapcsolódását mutatja a messzebről induló és lassúbb fejlődésű Tamási Áron példája is, akinek 1848-ról szóló regényében, a „Hazai Tükör”-ben a történelem helyesebb megítélése együtt járt a művészi eszközök tisztulásával, a népi miszticizmusnak és a művek leszűkített-ségének felszámolásával.

A mi irodalmunk a pártosság elveinek vállalásával érte el és küzdi ki napjainkban is felszabadulását, vívja meg azt a nagyarányú szellemi forradalmat, mely kezébe adja a kulcsot a valóság titkainak megismeréséhez, az élet minél teljesebb ábrázolásához.

* * *

Az elmúlt másfél év polgári, kispolgári törekvései az irodalomnak ezt az önfelszabadító harcát gyengítették, ami egyet jelentett azzal, hogy támadásaik új irodalmunk pártossága ellen irányultak.

Az általuk felvetett problémák tehát irodalmunk fejlődésének fő kérdéseit érintik. Ez azonban, természetesen, nem jelenti azt, hogy ebben az időszakban egyáltalán nem születtek előremutató kísérletek a továbbvezető út felkutatására. Több mű jelezte, hogy íróink legjava az élet gazdagabb, többoldalú ábrázolására törekszik, s igyekszik mélyebben megragadni az élet valódi konfliktusait. Egészséges törekvések vezettek a témakör bővítésére: kifejezte ez azt a felismerést, hogy az ember sokoldalú, teljes átalakulását csak a teljes embert bemutató irodalom tudja segíteni. A fejlődés mutatkozott meg abban is, hogy mind több — évek óta hallgató — író szólalt meg olyan művel, mely jelezte írója szakítását régi hibáival s közeledését az új irodalom célkitűzéseire. Mindez elmélyítette a sematizmus elleni küzdelmet s következőképpen a pártos irodalom kialakulásának

útját egyengette. Művészi megvalósulásban látható ez elsősorban a film és a drámairodalom újabb eredményeiben, de prózai és lírai művek is bizonyítják, hogy az elmúlt másfél évben is gazdagodott a magyar irodalom.

E helyes törekvések azonban nem válhattak az elmúlt másfél év irodalmának *uralkodó* irányzataivá, sőt sokszor maguk is torzulást szenvedtek. Ma a márciusi határozatok után már világosan látható, hogy ez időszak irodalmi életében rendkívül nagy teret kaptak a különböző polgári nézetek, s hogy az irodalom egészségtelen jelenségei összefüggésben állottak az országos politikát is eltorzító opportunista törekvésekkel. A polgári, kispolgári ideológiáknak azt a hatását, mellyel az átmeneti korszakban mindenkor számolnunk kell, jelentősen növelte az a tény, hogy „1953 júniusa óta . . . jobboldali, antimarxista, pártellenes, opportunista nézetek terjedtek el a pártban”, s e nézetek „azért válhattak ilyen veszélyessé, mert Nagy Imre elvtárs beszédeiben és cikkeiben támogatta ezen antimarxista nézeteket, sőt elsősorban ő volt ezek hirdetője”. Tehát nem csupán a „művészi” tapasztalatlanság torzította el az elmúlt másfél év irodalmának sok törekvését — ahogy több vitacikk vélte — s nemcsak objektív okok idézték elő a nehézségeket, hanem elsősorban az, hogy elhomályosult a munkásosztály és a párt vezető szerepe, s hogy a különböző tév-elméletek elfedték a szocialista építés célkitűzéseit.

A dolgok belső logikájából következik, hogy a különböző torzulások az irodalom pártosságának átmeneti gyengülésével jártak együtt: ha a pártos irodalom kialakulása történelmi jelentőségű fordulatot hoz az irodalomban, akkor nyilvánvaló, hogy a régi ideológiák mindenekelőtt az új művészi törekvések pártosságát igyekeznek kikezdeni. Ezért a pártosság elve az elmúlt másfél év különböző káros irodalmi jelenségeinek megítéléséhez is egységes nézőpontot ad.

A pártosság elvének fényénél látjuk meg a valódi tartalmát és lényegét annak a túlzó kritikának, mellyel az irodalmi élet egy része illette az 1953 júniusa előtti időszak irodalmát. Az elmúlt másfél évben nem volt ritka az olyan „önkritika”, amilyennel például Sarkadi Imrének „Az irodalom és a haszna” című — egyébként helyes gondolatokat is felvető — cikkében találkozhattunk: „Eddigi irodalmunk a népnek . . . milliós tömegéhez utat egyáltalán nem találhatott. Ha kezébe is vette volna egy-egy könyvünket, nem mond semmit a számára, nem ismer belőle a világra, se a magáéra, se a körülötte hullámozó újra, mert a mi könyveinkből nem ismerte volna fel az azonosságot.” Miről feledkezett meg ez a túlzó kritika? Csupán néhány mű érdemeiről, néhány író eredményeiről? Nem: olyan művekről és olyan törekvésekről, melyek szakítottak a régi valóság-szemlélettel s felismerték a pártosság programjának nagy jelentőségét, a pártos irodalom kialakításának történelmi szükségszerűségét. Vajon véletlenszerű jelenség volt-e az, hogy az elítélt korszak egyben az az időszak volt, melynek fő jellemvonását a pártosság programjá-

nak megvalósítására irányuló *tudatos* törekvés alakította ki? Már maga a bíráló megjegyzések *tartalma* is tagadó választ diktál e kérdésre: nem lehet a véletlen játékának tulajdonítani azt, hogy ebben a kritikában a fő jellemvonásokat igen sokszor elhomályosítják a másodlagosak, hogy az értékelésben szó sem esik például a polgári dekadencia felszámolásáról, de annál több az írói stílus bizonyos szürküléséről. Nem lehet közömbös, hogy például Örkény István írói önvizsgálatában lényegtelennek tartja szakítását a korabeli divatos polgári irányzatokkal s a hangsúlyt a formai problémákra veti: „humorom elpártolt tőlem, savanyodni kezdtem, mint a káposzta. Díszítő kedvem lekonyult, stílusom szürkülni kezdett” — mondja a „Házastársak”-ról, melyben először vállalta korunk igazi realizmusának feladatait.

Ezek a túlzó írói „önkritikák” szorosan kapcsolódnak az egész ország társadalmi helyzetének pesszimista, kispolgári megítéléséhez. Ezt néhányan nyíltan is kifejezték az elmúlt másfél év irodalmi vitáiban. Mészáros István például az Írószövetség 1953 decemberi vezetőségi ülésén azt fejtegette, hogy „ami nálunk gazdasági sikon megvalósult, az nem egyéb, mint ökonómiai szubjektivizmus” és „az irodalompolitika is az ökonómiai szubjektivizmus visszfénye volt”. Tehát *alapvetően* hibásnak minősítette mind a gazdaságpolitikát, mind pedig az irodalompolitikát. Nyíltan jelezte ezt az összefüggést Kónya Lajosnak „A nép bizalmáért” című cikke, amelyben az irodalmi programot Kónya eredményeket tagadó politikai értékelése szabta meg: „Mindaddig, míg a gátló, negatív jelenségek túlsúlyban vannak, nem csodálható, ha irodalmunk is fő feladatának érzi a velük való foglalkozást.”

Ez a túlzó kritikában testet öltő polgári szemlélet az országos politikát tekintve a szocializmus építésének programjától, az irodalmi munkában pedig a pártosság elveitől távolította el az írókat. A megtett út lebecsülése annak szem elől tévesztését jelentette, hogy a magyar irodalom az *elhatározó* lépést, a *minőségi* fordulatot akkor tette meg, amikor elfogadta a pártosság alapelveit, amikor hátat fordított a polgári dekadenciának és világnézetnek, amikor vállalta a szocializmus építésének támogatását.

S a kiindulópont hibája megjelenik az eredményben is. Ha ezt a fordulatot nem látjuk jelentősnek, akkor nyilvánvalóan *más* törekvésektől várjuk az új utak felkutatását. Így született meg az a program, mely a pártosság elvének *teljes* revízióját követelte — mintegy jelezve az értékelés nézőpontját is. S ez a nézet — a pártosság igényeinek revíziója — tovább élt és hatott akkor is, amikor a nyílt támadás kudarcot szenvedett: jelen volt a váteszi magatartás történelmietlen felidézésében, a „közelebb a valósághoz” jelszó eltorzításában, s az írói egyéniség jelentőségének egyoldalú hangoztatásában is.

Láthatjuk tehát, hogy a torzulások az új feladatok megoldásánál idézték elő a legnagyobb károkat. Ennek oka mindenekelőtt az, hogy irodalmi életünk — éppen a kispolgári ideológiák hatására — a pár-

tosság elvének megkerülésével, attól függetlenül — s következőképpen annak ellenére — akarta felkutatni a továbbvezető utat.

A pártosság elvének feladása az elmúlt másfél esztendőben leggyakrabban bizonyos *átforradalmi* magatartás kialakításában mutatkozott meg. E magatartás akkor alakul ki, amikor az író maga elé tűz ugyan bizonyos látszólag forradalmi célt, de a célhoz vezető úttal, a feladatok megvalósításának módjával már nem törődik. Ebből szükségszerűen következik, hogy a párt harcainak útjáról letér s előbb-utóbb pártosságellenes tendenciák hatása alá kerül. A munkásmozgalmak történetéből tudjuk, hogy azok a „forradalmi” mozgalmak, melyek a marxizmus—leninizmus létrejötte óta nem tartották elsődleges feladatuknak a harc és a győzelem formáinak, feltételeinek szervezését, lényegüket tekintve reakciós ideológiákat szolgáltak. Ezt az általános tanulságot igazolja a mi irodalmunk átforradalmárjainak tevékenysége is: nem egy írást olvashattunk az elmúlt másfél évben, amely csupán *általában* szólva a népről, *általában* buzdítva a „forradalomra“, *általában* küzdve a demokratizmusért — népi demokratikus társadalmi rendszerünk ellen fejtett ki agitációt. Ez jellemzi például Sipos Gyula „Ne bússulj pajtás!” című versét, amelyben a költő térből és időből kiragadva a „nép”, a „forradalom” fogalmát, azok hangját szólaltatta meg, akik „kívülről” bírálják társadalmi rendszerünket. Az ilyenfajta torz kísérletek meggyőzően bizonyítják, hogy nincs pártosság történelmileg meghatározott konkrét tartalom nélkül, hogy az író sohasem *általában* hűséges a néphez: e hűségnek mindig konkrét tartalma van, s e tartalmat ma a párt célkitűzései fejezik ki. *A pártosság elvét tehát lehetetlen megvalósítani a párt konkrét harcaitól függetlenül.*

Lényegében e helytelen írói magatartás elvi megfogalmazását adta Örkény István már idézett cikkében. A fentiekből látható, hogy a pártosság tartalmatlan, vagy *szubjektív* felfogása egyenlő annak elvetésével. Ezért jut el Örkény itt a pártosságellenes programig, holott látszólag a pártos magatartás elmélyítésén elmélkedik. „Mivé legyen az író a jövőben? . . . Legyen jobb kommunista, mint volt. Legyen pártosabb, mint eddig volt, legyen igazán pártos oly módon, ahogy mi eddig nem voltunk pártosak . . . Ha ezt a munkát nemcsak elvállalni, hanem jól betölteni is megadatik nékem, — elszakadhatok-e valaha akár pártomtól, akár népemtől? Úgy érzem, soha, semelyiktől sem. Még akkor sem, ha a jövőben — amit nem kívánok — megismétlődnének az elmúlt évek jelenségei s mi írók ott állnánk a nyaktörő szakadék fölött, fölötte ismétlem, sem az egyik, sem a másik oldalán, fölötte, mint a híd, a padló, mint az írott szó eltéphetetlen vezetőke népünk és pártunk között.” Eltekintve attól, hogy az ilyen anti-dialektikus módszer, elvont hipotézisből álló eszmei konstrukció már önmagában is képtelen a marxista elmélet erejével segíteni az életet — lehetetlen észre nem venni az objektív realizmus illúziójának újraeledését. Örkény azoknak a véleményét fejezte ki, akik még

mindig lehetségesnek látják a mai valóság hiteles ábrázolását a pártok, az osztályok fölé emelkedve. Ha valóban marxista módon végigviszi gondolatsorát, feltétlenül eljut annak felismeréséhez, hogy az általa felidézett szakadék, magát a *kommunista pártot* szüntetné meg, a párt nélkül pedig az író ismét belezuhanna a polgári szemlélet válságába. S Örkény, aki annyit hadakozott a dogmatizmus ellen, itt a legosztóverebb dogmatizmust követi. Az élő gondolkodás abból indul ki, hogy a kommunista pártokat az élet, a történelmi fejlődés szülte, s ha nem lennének: létrehozná őket, mert megteremtőik, a fejlődéstörvények az emberiséggel együtt élnek.

Nem vezethetett jó eredményekhez a pártos törekvésektől függetlenül a valóság alaposabb megismerésének programja sem: szükségszerű volt, hogy így avas polgári nézetek zsákutcájába torkolljon. Kielezeten mutatta meg e program felemás jellegét az a megfogalmazás, melyet Déry Tibornak az Írószövetség taggyűléséhez küldött levelében találhatunk. Déry szerint a mi jelenlegi társadalmi körülményeink között „igazmondásra szükség van, mindenre való tekintet nélkül”. Nyilvánvaló, hogy itt ismét a tértől és időtől független igazság illúziójának hatásáról van szó. Az ilyenfajta elszigetelt nézetek önmagukat cáfolják, de az egész irodalmi életben egymáshoz kapcsolódva, jelentősen akadályozzák a pártos valóság szemlélet kialakulását. Lényegüket fejezi ki az a tény, hogy csaknem valamennyi valamiféle ellenzéki programot állít az írók elé. Keszi Imre szerint például „az írói feladatok legfontosabbika” — a politikai feladatok „megvalósításának kontrolja”. Darvas József mutatott rá „a túllicitálásról” szóló cikkében, hogy a szociográfiai mozgalmat feltámasztani szándékozó törekvéseknek is volt ilyen ellenzéki színezetük, bizonyos bizalmatlanság is tükröződött bennük a párt és az állam vezetőivel szemben: „az országfelfedező jelszónak van kimondva — kimondatlanul egy olyan következtetése is, hogy az országot megismerni csak az írók képesek”. Benedek András pedig az Irodalomtörténeti Társaság vitáján olyan elméletet fejtett ki, amely az új drámai hős lényeges tulajdonságául jelöli meg az „állam- és pártvezetés hibái” elleni küzdelmet.

Az az írói gyakorlat, mely az ilyenfajta programok nyomán alakult ki, hasonlóképpen torzulásra volt kárhóztatva, s szükségszerűen a pártosság célkitűzéseinek tagadásához vezetett. Mindenekelőtt a pártosság eszméjének megsértése akadályozta meg a szocialista-realista szándékú társadalomkritikai irodalom megteremtését azokban a művekben, melyeket az elmúlt másfél évben az irodalomkritika a naturalizmus hibájával marasztalt el. Főlegesen most részletesen elemezni ezeket az írásokat: már az eddig lefolyt viták is bizonyították s a márciusi határozatok után világosan látható, hogy például Kuczka Péter „Nyírségi napló”-jában, Kónya Lajos néhány versében, Tardos Tibornak a „Csillag”-ban megjelent riportjában vagy a fiatal írók egy részének írásaiban éltorzult a helyes szándék: a kispolgári

ideológiák hatása következtében elakadtak kereső útjukon, hamis hangot ütöttek meg s eltávolodtak a pártosság célkitűzéseitől. Közös hibájuk, hogy egyoldalúan mutatják be társadalmi életünk konfliktusait s nem képesek érzékeltetni, hogy a népi demokrácia társadalmi rendszere lényegénél fogva biztosítja a továbbfejlődés feltételeit. Ma már tudjuk, hogy ez a gyengeség összefüggött azokkal az országon elterjedt káros törekvésekkel, melyek a kritika ürügyén rágalmozó módon tagadták népi demokráciánk eredményeit. Ezek találak művészi megfogalmazást az új naturalizmusban, melynek lényege a földhöztapadtság, az összefüggésekből kiszakított jelenségeknek, mint „való” tényeknek *uralma*, ami egyet jelent az igazi művészi valóságnak, a társadalmi valóság nagy összefüggéseinek, lényegének elfedésével. De ugyanezek a törekvések öltöttek testet a szociográfia műfajának sürgetésében is: a probléma felvetői nem vették észre, hogy a szociográfikus irodalom részletekhez tapadó, leíró jellegű társadalomábrázolása egy történelmi kényszerhelyzetben jött létre, melyben, különböző szubjektív és objektív feltételek miatt, nem volt mód a szociográfia tényeinek és a történelmi fejlődés tendenciáinak egységbefoglalására. A pártos irodalom igazi gazdagsága csak akkor bontakozhat ki, ha a marxizmus—leninizmus valóságsszemléletére épül, ha a párt ügyének szolgálata párosul az élet tényeit és a fejlődés mélyebb összefüggéseit egységbefogó dialektikus szemlélet kialakításával. Csak a párt munkájának tartalmas pátosza, s csak a párt ideológiájának mély összefüggésekre világító ereje képes megadni az írónak azt az eszmei-művészi képességet, mely a legbonyolultabb konfliktusok ábrázolása közben is az olvasó elé vetíti a kibontakozást, mai társadalmi rendszerünk fejlődő jellegét, egészségességét. Nem egy író azért volt képtelen feloldani az általa tapasztalt és bemutatott társadalmi konfliktusokat, azért volt képtelen elosztatni a pesszimizmus sötétségét, s azért torzította el az objektív valóságot, mert a polgári ideológiák hatása következtében megtévesztette a társadalmi forradalmunktól, a párt harcaitól független „igazság” illúziója.

A kispolgári ideológiák hatásának másik fő formája az elmúlt másfél év irodalmában az öncélú, formalista törekvések megerősödésében jelentkezett. Az a szándék szennyeződött itt be, amely nagyobb hangsúlyt akart adni a művek formai kidolgozásának, fokozott figyelmet szentelt a kifejezés egyéni jellegzetességeinek. A torzulás azért következett be, mert e törekvések sok képviselője az objektív összefüggésekből kiragadva igyekezett megoldani a feladatot — megsértve ezzel azokat az arányokat, melyek minden műalkotásban vagy művészeti irányzatban harmónikus rendet hoznak létre az egyes tényezők között: a művészi kidolgozás, az írói egyéniség szempontja előtérbe nyomult, sőt sok esetben *egyetlen* szempontként lebegett az írók előtt. Nyilvánvaló, hogy így e helyes törekvések szükségszerűen futottak be a polgári, „pártatlan” irodalom zsákutcájába.

A pártosság célkitűzéseinek háttérbe szorulása közvetlen formában, a művek *tartalmi* mozzanataiban is felfedezhető. Az a tény, hogy az elmúlt év csaknem valamennyi kritikái irányú írása az állam irányító szerepében, a párt centralisztikus tevékenységében, a tudatos szervező munkában, s az ideológiai harcban vélte felfedezni a hibákat, arra vall, hogy a kispolgári szemlélet az élet egész apró mozzanatainak ábrázolásakor is szembeállította az írókat a pártos törekvésekkel. Nem véletlen, hogy mindezzel párhuzamosan megjelent az anarchikus forradalmárság dicsőítése, vagy például az egyéni parasztgazdaság apoteózisa. De lényegében hasonló jelenséggel van dolgunk akkor is, ha az úgynevezett tematikai arányok problémáját vizsgáljuk meg. A politikai költészet visszaszorulása, a munkásosztály ábrázolásának csaknem teljes eltűnése szintén azt jelzi, hogy irodalmi életünkben túlságosan is elterjedt az a polgári nézet, amely szerint a párt politikája szempontjából fontos témák ábrázolását „irodalmon kívüli” követelmény sürgeti.

A pártosság gyengülését jelezte az allegorikus kifejezési formák elszaporodása. Egyre gyakrabban találkozhattunk olyan írásokkal, melyek igazi — s nem véletlenül „ellenzéki” — mondanivalójukat közvetett úton igyekeztek kifejezni. Már a megjelenési forma is jellemzi a „leplezett” mondanivaló lényegét: a szocialista építés korának becsületes írója mindenkor visszautasította az ilyen irodalom tartalmát is, „művészi” eszközeit is. A polgári ideológiák fertőző hatására vall, hogy akadtak olyanok, akik lehetségesnek, sőt *szükségszerűnek* tartották ezt a formát. Az egyik fiatal költő, **Eörsi István** ezek véleményét fejezte ki: „Van ugyanis ebben a módszerben valami egyénin túlnövő, szükségszerű elem. A szektáns társadalmi nézetek, . . . gyakran indirektségre kényszerítik a mondanivalójára kényes költőt . . .”

* * *

Mindebből látható, hogy a pártosság elve egyszerre fényt villant az irodalmi élet *valamennyi* lényeges mozzanatára — felfedve azok mély összefüggéseit. Így vezérfonala lehet annak a munkának is, melyet az irodalom nemzeti egységének kialakításáért, s a klasszikus örökség értékelésének kidolgozásáért végzünk. Ismét nem véletlen, hogy a kispolgári ideológiák e két területén is a pártosság célkitűzéseinek elfedésével siklatták tévútra a helyes törekvéseket. Így torzult el a nemzeti egység kialakításának programja például Erdei Sándor „Nézeteltérések — feladatok” című cikkében, aki az irodalom nemzeti egységének szilárdulását *pusztán* azon mérte le: megszólalt-e valaki a hallgató írók közül, napvilágot látott-e olyan író műve, aki eddig kívül rekedt az irodalmi életben. A pártosság elve nagy jelentőséget tulajdonít a proletariátus ideológiájához közeledő írók nevelésének és éppen, mert a kérdés bonyolultságának felismeréséből indul ki, a nevelő munka jellegének meghatározásakor nagy hangsúlyt ad a türe-

lemnek. Ugyanakkor azonban látja azt is, hogy a nemzeti egység kialakulását akadályozzák az irodalomban és az írókban meglevő s ható visszahúzó erők: az osztálykorlátozottságok és előítéletek, s általában a marxizmus—leninizmustól idegen káros ideológiai örökségek, melyeket táplálnak és igyekeznek elevenen tartani a volt uralkodó osztályok és maradványaik. Tisztaban van vele, hogy — bár az idősebb írói nemzedék fejlődését az ellenforradalmi rendszerrel vívott írói harc indította el — mégis számba kell venni, hogy íróink jelentős része a népi demokráciától idegen ideológiákon nevelkedett, s bár tudja, hogy az egység kialakulása *hosszú* folyamat, ugyanakkor azt is látja, hogy a további fejlődést gátolnánk meg azzal, ha tért adnánk olyan illúzióknak, melyek szerint a széles irodalmi egység megszületése *automatikusan* következik be. S ezért a türelem hangsúlyozása mellett nagy jelentőséget tulajdonít a következetes elvi harcnak, az írói pályák és alkotások ellentmondásai elemzésének. Ítéleteit mindig az a meggyőződés vezeti, hogy az egység kialakulásának alapja és feltétele mindenkelelőtt a dolgozók hatalmának, a népi demokrácia politikájának igénye. Népi demokráciánk politikája megteremti az objektív feltételeket az irodalom nemzeti egységének kialakulásához, és másrészt e politika megértése és támogatása feltétele annak, hogy az irodalom egysége igazi, elvi alapon nyugvó egység legyen.

Ugyanígy a pártosság elvének elhomályosulása tette problematikussá az elmúlt másfél év néhány kísérletét irodalmunk múltjának, nagy alakjainak értékelésére. Ma már eléggé közismert, hogy a Jókai évforduló idején a Sötér István által megrajzolt Jókai-kép — amint azt később maga Sötér István is felismerte — nem volt képes megmutatni a nagy író igazi történelmi helyét, mert az értékelő munkában éppen a feladat leglényegesebb pontját: az írói életmű ellentmondásosságának elemzését kerülte ki. De ugyanilyen problémákkal találhattuk magunkat szemben. „Az ember tragédiájá”-val kapcsolatban, amelynek értékelése, a Nemzeti Színház-i felújítása idején, marxista irodalomtörténethez méltatlan mentegetéssé silányult. A pártos kritikai szellem félretolása fedezhető fel a „Hét évszázad magyar versei” című antológia egyes fejezeteinek szerkesztésében: semmiképpen sem tükrözi például a két világháború közötti magyar irodalom helyzetét az a fejezet, mely aránytalanul felnöveszti e két évtized „Nyugat”-költészetének jelentőségét.

A hagyományok értékelésének gyengesége legélesebben a népi írók újraértékelésére irányuló törekvésekben mutatkozott meg. A múlt évben jelent meg Juhász Géza cikke, amely a mozgalomhoz tartozó írókat pusztán pozitív oldalukról mutatja be és nem foglalkozik azzal, ami az illető írók fejlődése és műveik felhasználhatósága szempontjából is a legfontosabb: hibáik, politikai elcsúszásaik, ellentmondásosságuk elemzésével. Semmi sem teheti elfogadhatóvá ezt az értékelési módszert. A népi írók is, mint kulturális örökségünk általában, csak a pártos kritikai szellemel érthetők meg igazán, s azáltal hozha-

tők közelebb a kommunista világnézethez és a szocialista realizmus-hoz. Ezért helytelen a cikk végkövetkeztetése, amely szerint a népi irodalom értékelését „véggépp meg kell . . . tisztítani minden narodnyik párhuzamtól”. Természetesen, történelmietlen szemlélet lenne mechanikusan ráhúzni az orosz narodnyikok ruháját a magyar népiesekre. De a narodnyikizmusnak, mint ideológiának a lényege a népi irodalmat korlátozó torzulásokban is felfedezhető és ezzel természetesen annak az irodalomtörténeti fejezetnek is foglalkoznia kell, mely a népi írók értékelését tűzi ki célul.

A népi írókkal kapcsolatban felvetődő értékelési probléma egyébként általános érvényű megfogalmazásban is megjelent: „Társadalmunk átalakulásának megfelelően — mondja Erdei Sándor már idézett cikkében — és azt segítve, mélyreható átalakulás megy végbe ebben az irodalomban, nagyszerű lehetőségek nyílnak, de mindez nem azt jelenti, hogy története megszakadt és újra kezdődött, hanem azt, hogy folytatódik.” Erdei Sándor itt, teljesen antidialektikusan, figyelmen kívül hagyja, hogy az elmúlt tíz év magyar irodalmának történetét nemcsak a történelmi folytonosság, nemcsak a hagyományokhoz való kapcsolódás, hanem a folytonosság megszakadása is jellemzi. Hiszen a „nagy forradalmi változások idején elkerülhetetlen, hogy a régi írók egész sora körül elfogy a levegő, kicsúszik lábuk alól a talaj, mert az új étellel és az új közönséggel nem tudnak mit kezdeni . . . Az irodalmi folytonosság e megszakadásáért kárpótol bennünket az, hogy új írók tűnnek fel a mélyből, új idők dalaival.” (Révai József.)

* * *

A pártosság programja a mi jelenlegi körülményeink között két szempontból is hangsúlyos: hangsúlyossá teszi az a tény, hogy társadalmi fejlődésünk mai szakaszában a megnövekedett jobboldali veszély a továbbhaladás fő akadály, s hogy az irodalmi élet problémái éppen a pártosság célkitűzéseinek háttérbe szorulása miatt vetődtek fel. De hangsúlyoznunk kell a pártirodalom elveit azért is, mert a pártosság programjának megvalósítása a szocialista realizmusért folytatott küzdelemben *mindenkor* középpontban kell hogy álljon és *sohasem* oldhatók meg az irodalom új feladatai, ha az elméleti és gyakorlati munka nem tartja alfájának és omegájának a pártirodalom lenini elveit.

Világosan kell látni, hogy a pártosság programja nem csupán politikai, világnézeti szempontból ad jellemző szint a szocialista irodalomnak: a tartalom és a forma egységéből következik, hogy a pártos írói magatartásnak megvan a maga művészi vetülete is. A szocialista irodalom történetében ezt jelölték a *forradalmi romantika* terminológiájával. Az elmúlt másfél esztendőben ez is az egyik legvitatottabb elméleti kérdések közé tartozott. Igazuk volt azoknak, akik visszautasították azt a nézetet, amely szerint az irodalom

akkor valósítja meg a forradalmi romantika elvét, ha a valóság ábrázolása helyett arról ír, aminek lennie kell, azt mutatja be mint meglevőt. S igazuk volt azoknak is, akik tiltakoztak az ellen, hogy a forradalmi romantikát *azonosítsák* a valóság pozitív oldalának ábrázolásával, vagy az élet lakkozásával. *A forradalmi romantika egyáltalán nincs kötve témához vagy tárgyhoz*: nem csupán a pozitív hősök és a szocialista építés eredményeinek ábrázolásában van jelen, hanem hatnia kell akkor is, amikor az író a társadalmi konfliktusokat választja témául, vagy amikor a mű középpontjában a visszahúzó társadalmi erők szerepének ábrázolása áll. A forradalmi romantika tehát mindenekelőtt írói magatartás kérdése, annak művészi érzékeltetése, hogy az író művével *tudatosan* segíteni szándékozik az új társadalmi rendszer kialakítását. Ennek természetesen feltétele az, hogy az író mindenekelőtt azt lássa meg az életben, ami fejlődő és előre-mutató, álláspontját ennek magaslatán alakítsa ki s azt tartsa természetesen az emberben, ami egészséges és nemes. Éppen ezért a forradalmi romantika „bírálóinak” akkor már nem volt igazuk, amikor a valóban meglevő torzítások ellen küzdve, teljesen elvetették a forradalmi romantika követelményét s igyekeztek igazolni azokat az írói törekvéseket, melyek megelégedtek a valóság egyes tényeinek — s nem véletlenül negatív tényeinek — objektivistá leírásával.

A pártosság elveiért vívott harcban mindig fokozott figyelmet kell szentelni azoknak a sajátosságoknak, melyek megkülönböztetik a pártos irodalom tevékenységét a proletariátus pártmunkájának egyéb részeitől. Ez rendkívül bonyolult kérdés s csak akkor tudunk eligazodni a vele kapcsolatos konkrét problémák között, ha világosan látjuk a lenini elv két alapvető mozzanatának objektív arányait. S nyilvánvaló, hogy a főszerep a pártmunka és az irodalom szükség-szerű egységét felismerő gondolaté, s következőképpen csak ebből kiindulva oldható meg a másik feladat is. Maga Lenin is hangsúlyozta, hogy „mindez (tudniillik az irodalmi munka sajátossága) csak azt bizonyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonszerűen azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel”³. A módosítás, a sajátos formák felkutatása semmiképpen sem vezethet az alapvető célkitűzések feladására. Az írói egyéniség jelentőségének hangsúlyozása csak akkor vezet az irodalom gazdagodásához, ha az eszmei igények sohasem vesznek szem elől. Csak a pártosság programjának útján járó irodalom tudja megteremteni a harmóniát az író egyéni tulajdonságainak és a valóság objektív törvényeinek érvényesülése között.

A pártosság programjának valóraváltásában nagy szerepe van az irodalomkritikának, mint ahogy nagy része volt abban is, hogy az elmúlt másfél évben eltorzultak és félretolódtak a pártosság elvei. Irodalomkritikánk nem tudta megoldani azt a feladatot, melyet a

³ Lenin Művei. 10. köt. 33. old.

Szabad Nép 1954. március 15-i szerkesztőségi cikke („Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről”) eleje állított: „Az író bátor szókimondását, szabad véleménynyilvánítását az *irodalomkritika elvi határozottságának kell kíséرنie*. A kritika járjon élen egész irodalmi életünk eszmei színvonalának emelésében.” Inkább az volt jellemző rá, hogy *mentegette* a polgári ideológiák nyomán elindult törekvéseket: hibáikat művészi gyengeségnek deklarálta, sőt nem egy kritika „kommunista elégedetlenséget” látott kispolgári társadalomkritikájukban. Irodalomkritikánk csak akkor szolgálja az irodalom ügyét, ha érvényre juttatja saját gyakorlatában a pártosság eszméjét: ez korunk fő gondolata, s csak ez teszi lehetővé a szilárd, objektív ítéletet.

* * *

Lenin nagyszerű gondolatai a megszületésük óta eltelt fél évszázadban olyan utat tettek meg, melynek irányát klasszikus alkotások és immár új irodalmak jelzik. E jelzőkövek között ott állnak az új magyar irodalom java alkotásai is s ott áll az elmúlt tíz esztendő magyar irodalma is. Ezután is csak ez az út képes tovább vezetni íróinkat a fejlődés újabb magaslatai felé.